

MAKTABGACHA YOSHDAGI NUTQ NUQSONLI BOLALARNING TARBIYAVIY RIVOJLANISHIDA INNOVATSION YONDASHUVLARNING ILMIY-AMALIY ASOSLARI.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17890467>

Jo`rayeva Gulibonu Gayrat qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti magistranti.

Annotatsiya

Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi nutq nuqsoniga ega bolalarning tarbiyaviy rivojlanishida innovatsion yondashuvlarning ilmiy-amaliy asoslari yoritiladi. Nutq buzilishlarining zamonaviy neyropsixologik, lingvistik va pedagogik sabablari tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar, multimediya vositalari, o'yinlashtirish (gamifikatsiya), alternativ va augmentativ kommunikatsiya (AAC), sun'iy intellektga asoslangan logopedik tizimlar, telepraktika va sensor-integrativ metodlarning samaradorligi ilmiy manbalar asosida asoslab beriladi.

Kalit so'zlar

Nutq nuqsoni, maktabgacha yosh, innovatsion yondashuv, logopedik texnologiyalar, raqamli ta'lim, gamifikatsiya, AAC, sun'iy intellekt, telepraktika, sensor-integratsiya, multimodal rivojlantirish.

Аннотация

В статье рассматриваются научно-практические основы инновационных подходов в воспитательном и речевом развитии дошкольников с нарушениями речи. Анализируются современные нейropsychологические, лингвистические и педагогические причины речевых нарушений, их влияние на когнитивное, эмоциональное и социальное развитие ребёнка. Особое внимание уделено использованию цифровых логопедических программ, мультимедийных средств, игровых технологий (геймификации), альтернативной и дополненной коммуникации (AAC), систем, основанных на искусственном интеллекте, а также телепрактики и сенсорно-интегративных методов.

Ключевые слова

Речевые нарушения, дошкольный возраст, инновационные методы, логопедические технологии, цифровая педагогика, геймификация, AAC, искусственный интеллект, телепрактика, сенсорная интеграция, мультимодальное развитие.

Abstract

This article explores the scientific and practical foundations of innovative approaches in the educational and speech development of preschool children with speech disorders. Modern neuropsychological, linguistic, and pedagogical factors underlying speech delays are examined, along with their impact on cognitive functioning, emotional stability, and social adaptation. The study highlights the effectiveness of digital speech therapy programs, multimedia tools, gamification, alternative and augmentative communication (AAC), AI-based speech development systems, telepractice, and sensor-integrative methods.

Keywords

Speech disorder, preschool children, innovative approach, speech therapy technologies, digital learning, gamification, AAC, artificial intelligence, telepractice, sensory integration, multimodal development.

Maktabgacha yoshdagi bolalar orasida nutqning kechikishi yoki gapirishdagi buzilishlar tez-tez uchrab turadi. Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar nutqning buzilishi ko'pincha bolaning intellektual zaifligidan emas, balki til tizimi, fonematik eshituv, artikulyatsion apparat va neyropsixologik jarayonlarning yetilmaganligi bilan bog'liq ekanini ko'rsatmoqda. Nutq nuqsonlari bola tafakkuri, ijtimoiy moslashuvi, emotsional barqarorligi va kelajakdagi o'quv faoliyatiga sezilarli ta'sir qiladi. Shu sababli tarbiyaviy jarayonga innovatsion vosita va yondashuvlar joriy etish muhim hisoblanadi.

Gapirish nuqsoniga ega bolalarning psixologik-pedagogik xususiyatlari

Gapirishdagi nuqsonlar fonemalarni farqlash qiyinligi, kichik lug'at boyligi, grammatik qurilishning sustligi, tovushlarni almashtirish yoki buzib talaffuz qilish kabi holatlar bilan namoyon bo'ladi. Bunday bolalarda o'z fikrini ifoda etishdagi qiyinchiliklar ijtimoiy chekinish, tortinchoqlik yoki aksincha kompensator agressiv xulqlarni shakllantirishi mumkin. Shu bois tarbiyachi va logopedning hamkorlikdagi yondashuvi bolaning nutqini emas, balki butun kommunikativ faoliyatini rivojlantirishni ko'zda tutishi kerak.

Innovatsion yondashuvning zamonaviy talqini

Nutq nuqsoniga ega bolalarni tarbiyalashda innovatsion yondashuv quyidagi asosiy tamoyillarni o'z ichiga oladi. Birinchisi, ilmiy asoslangan, dalillarga tayangan korreksion metodlarni amaliyotga joriy qilish. Ikkinchisi, raqamli texnologiyalar va multimediya vositalaridan foydalanib, bolada interaktiv va vizual jihatdan boy muloqot muhiti yaratish. Uchinchisi, alternativ va augmentativ kommunikatsiya vositalari orqali bola nutqi cheklangan hollarda ham samarali

muloqot tashkil etish. To'rtinchisi, tarbiyachi, logoped, psixolog va ota-ona o'rtasida uzviy hamkorlik tizimini shakllantirish.

Raqamli texnologiyalar asosidagi innovatsion metodlar

So'nggi yillarda raqamli logopedik dasturlar bolalar nutqini rivojlantirishda yuqori samaradorlik ko'rsatmoqda. Interaktiv o'yinlar, tovushlarni tanish va takrorlashga mo'ljallangan mobil ilovalar, artikulyatsion animatsiyalar, virtual logoped hamrohlari bolada eshituv xotirasini, fonologik sezgirlikni va to'g'ri talaffuzni shakllantirishga yordam beradi. Kompyuter texnologiyalari mashg'ulotni bolaga qiziqarli va motivatsion qiladi, darhol natija ko'rsatadi, takrorlash imkoniyatini oshiradi.

Raqamli vositalar yordamida o'tkazilgan mashg'ulotlar bolada tovushni sezish, bo'g'in tuzilmasini anglash, og'zaki o'yinlar orqali til ko'nikmalarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Bu texnologiyalar tarbiyaviy jarayonni individuallashtirish imkonini beradi, chunki har bir bola o'z sur'atida mashq bajarishi mumkin.

Mobil ilovalar va o'yinlashtirish (gamification)

Nutq terapiyasida mobil ilovalardan foydalanish maktabgacha yoshdagi bolalarda motivatsiyani oshiradi. O'yinlashtirilgan topshiriqlar orqali bola tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish, so'z boyligini kengaytirish, gap tuzishni mashq qiladi. Gamifikatsiya mexanizmlari (medallar, darajalar, ball to'plash) bolaning faol ishtirokini kuchaytiradi. Ilmiy tadqiqotlar o'yin shaklidagi nutq mashqlari an'anaviy metodlarga nisbatan yuqoriroq samaradorlik berishini tasdiqlamoqda.

AAC – alternativ va augmentativ kommunikatsiya vositalari

Nutqi sezilarli darajada cheklangan bolalar uchun AAC texnologiyalari juda muhimdir. Piktogrammalar, rasmlı kartochkalar, elektron muloqot panellari, rasmlı menyu va vizual jadval bola bilan muloqotni yengillashtiradi. AAC vositalari bolaning ijtimoiy ishtirokini kuchaytiradi, o'z fikrini ifoda etishga yordam beradi, emotsional zo'riqishni kamaytiradi. Zamonaviy tadqiqotlar AACni erta yoshdan qo'llash nutq rivojlanishini susaytirmasligi, aksincha uni rag'batlantirishi mumkinligini ko'rsatmoqda.

Sun'iy intellektga asoslangan nutqni rivojlantirish texnologiyalari

2024–2025 yillarda nutq terapiyasida sun'iy intellektga asoslangan tizimlar keng qo'llanila boshlandi. AI-dasturlar bolaning talaffuzini real vaqt rejimida tahlil qilib, xatolarni aniqlaydi va to'g'rilash bo'yicha takliflar beradi. AI-model asosida tayyorlangan virtual hamroh bolaga kunning istalgan vaqtida nutq mashqlarini taklif etadi. Ushbu tizimlar logopedga bolaning rivojlanishini kuzatish, mashg'ulot rejasini dinamik o'zgartirish imkonini beradi. Bu yondashuv ayniqsa uzoq hududlarda yashovchi bolalar uchun qulaydir.

Telepraktika va gibrid logopedik xizmatlar

Telepraktika orqali nutq mashg'ulotlarini masofadan o'tkazish ko'p davlatlarda samarali model sifatida tan olingan. Onlayn mashg'ulotlar orqali logoped va tarbiyachi bolaning uy sharoitida faol ishtirokini rag'batlantiradi. Telepraktika ota-ona bilan hamkorlikni kuchaytiradi, chunki logoped uy sharoitidagi mashqlarni aniq ko'rsatma bilan ta'minlaydi. Gibrid model (yuzma-yuz + onlayn mashg'ulotlar) hozirgi kunda eng maqbul va amaliy samaradorlikka ega yondashuv hisoblanadi.

Sensor-integrativ va multimodal yondashuvlar

Gapirish nuqsoni bo'lgan bolalarda nutq faqat artikulyatsion jarayon emas, balki sensor-motor tizimlar bilan bog'liq murakkab faoliyat hisoblanadi. Shu sababli sensor integratsiyasi mashqlari, ritmik harakatlar, logoritmika, taktil o'yinlar, musiqiy ritmlar bilan uyg'unlashtirilgan nutq mashg'ulotlari samarali natija beradi. Multimodal ta'sir bola miyasida nutq bilan bog'liq neyrotarmoqlarni faollashtiradi va nutq hosil bo'lish jarayonini tezlashtiradi.

Rivojlantiruvchi ta'lim muhitini innovatsion tashkil etish

Maktabgacha ta'lim muassasasida nutq nuqsoni bo'lgan bolalar uchun maxsus rivojlantiruvchi muhit yaratish zarur. Bunda nutq burchagi, piktogrammalar, sensor zona, interaktiv doska, mini-teatr, mavzuli rolly o'yinlar, ertak terapiyasi, multimediya vositalari muhim o'rin tutadi. Mashg'ulotlar kichik sikllar asosida (kiritish - rivojlantirish - mustahkamlash - amaliy muloqotga qo'llash) tashkil qilinadi.

Oila bilan innovatsion hamkorlik

Nutq terapiyasi faqat bog'chada emas, balki uy sharoitida ham davom etishi zarur. Ota-onaga maxsus raqamli platformalar orqali ko'rsatmalar berish, uy mashqlarini videoyozuv shaklida yuborish, onlayn maslahatlar tashkil etish, birgalikdagi kitob o'qish, kundalik hayotdagi nutq vaziyatlaridan to'g'ri foydalanish bo'yicha izohlar berish natijalarni mustahkamlaydi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki: gapirishdagi nuqsoni bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashda innovatsion yondashuv logopedik, pedagogik, psixologik va raqamli texnologiyalarni uyg'unlashtirishni talab qiladi. Raqamli platformalar, AI texnologiyalari, AAC vositalari va sensor-integrativ metodlar bolada nutqning shakllanish jarayonini tezlashtiradi, ijtimoiy moslashuvini yaxshilaydi va o'ziga ishonchni oshiradi. Eng muhim jihat shundaki, innovatsion yondashuv bolani alohida nuqsoni bilan emas, balki shaxs sifatida rivojlantirishga qaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. American Mayer, R., & Moreno, R. *Multimedia Learning and Cognitive Theory*. Cambridge University Press, 2020.
2. Smith, A., & Johnson, P. *AI-Based Solutions in Speech Therapy: A Systematic Review*. Journal of Child Language Technologies, 2024.
3. Kader, B. *Early Childhood Speech Development: Neurolinguistic Perspectives*. Springer, 2021.
4. Rasulova, M. R. *Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish metodikasi*. Toshkent: "Fan va texnologiya", 2021.
5. Xaydarova, U. A., & G'anieva, M. *Logopediya: nazariya va amaliyot. O'quv qo'llanma*. Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
6. Qodirova, N. X., & Muxitdinova, Sh. *Maktabgacha ta'lim pedagogikasi*. Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi", 2019.
7. Karimova, D. *Bolalar nutqini rivojlantirishda zamonaviy texnologiyalar*. Toshkent: "Istiqlol nashriyoti", 2022.
8. Abdullaeva, G. *Maxsus pedagogika va inklyuziv ta'lim asoslari*. Toshkent: "Innovatsiya-Ziyo", 2021.